

Naglasne značilnosti samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v govoru vasi Dolnje in Gorenje Mraševo

Tanja Mirtič

Cobiss: 1.01

V članku so prikazane naglasnomestne, tonemske in kolikostne značilnosti samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v govoru dolenjskih vasi Dolnje in Gorenje Mraševo. Naglasne značilnosti so predstavljene in obravnavane v okviru treh praslovanskih naglasnih tipov Christiana S. Stanga. Naveden je tudi nabor končnic moške *o*-jevske sklanjatve in predstavljen njihov izvor.

Ključne besede: moška *o*-jevska sklanjatev, naglasni tipi, dolenjsko narečje, Dolnje in Gorenje Mraševo

Accentual features of *o*-declension masculine nouns in the local dialects of Dolnje Mraševo and Gorenje Mraševo

This article presents the stress-position, tonemic, and quantitative features of masculine *o*-declension nouns in the Lower Carniolan local dialect of the villages of Dolnje Mraševo and Gorenje Mraševo. Accentual features are presented and examined within the context of the three Proto-Slavic accent paradigms determined by Christian S. Stang. A list of masculine *o*-declension endings is also provided together with an explanation of their origin.

Keywords: masculine *o*-declension, accent paradigms, Lower Carniolan dialect, Dolnje Mraševo, Gorenje Mraševo

0 Uvod

Namen prispevka¹ je prikazati in pojasniti naglasnomestne, kolikostne in tonemske značilnosti samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v govoru vasi Dolnje in Gorenje Mraševo (v nadaljevanju: mraševski govor), ki spada v dolenjsko narečje dolenjske narečne skupine², in raziskati morebitno razlikovanje oz. sovpad odrazov posameznih praslovanskih naglasnih tipov. Kot *o*-jevski so obravnavani tudi samostalniki drugih praslovanskih neproduktivnih moških sklanjatev, ki so prešli v produktivno *o*-jevsko sklanjatev.

Najprej je podan nabor končnic moške *o*-jevske sklanjatve in naveden njihov izvor, temu pa sledi prikaz odražanja posameznega praslovanskega naglasnega tipa

¹ Pri pripravi prispevka sem se metodološko opirala na članka Šekli 2003; 2010.

² Opis govora vasi Dolnje in Gorenje Mraševo je predstavljen v Mirtič 2010.

v mraševskem govoru. Prikaz naglasnih značilnosti se omejuje na netvorjeno besedje. Poleg podedovanega besedja je navedeno tudi prevzeto in prikazano njuno vključevanje v podedovane naglasne vzorce.

1 Sklanjatev

1.1 Nabor končnic

Končnice so lahko naglašene ali nenaglašene. Naglašene končnice imajo kratki ali dolgi samoglasnik. Naglašene končnice s kratkim samoglasnikom nimajo tonemskih nasprotij, naglašene končnice z dolgim samoglasnikom so vedno cirkumflektirane.

$-\emptyset^1$	$-a$	$-\emptyset/-\partial/-i$	im./rod	$-\emptyset/-\partial/-i$	$-\partial m$
$-a$	$-\emptyset/-u$	$-\partial m/-\dot{e};\dot{i}m$	$-a$	$-\partial x/-\dot{e};\dot{i}x$	$-\partial m/-\dot{e};\dot{i}m/-m\dot{i}:$
$-\partial/-i/-j\dot{e}/-j\dot{i}\dot{e}$	$-\emptyset/-u$	$-\partial m/-\dot{e};\dot{i}m$	$-e/-i\dot{e}$	$-\partial x/-\dot{e};\dot{i}x$	$-\partial m/-\dot{e};\dot{i}m/-m\dot{i}:$

1.1.2 Nenaglašene končnice

$-\emptyset$	$-a$	$-\emptyset/-\partial/-i$	im./rod	$-\emptyset/-\partial/-i$	$-\partial m$
$-a$	$-\emptyset/-u$	$-\partial m$	$-a$	$-\partial x$	$-\partial m$
$-\partial/-i/-j\dot{e}$	$-\emptyset/-u$	$-\partial m$	$-e$	$-\partial x$	$-\partial m$

1.1.3 Naglašene končnice s kratkim samoglasnikom

$-\dot{a}$	${}^l a$	${}^l \partial$	im./rod	${}^l \partial$	${}^l \partial m$
${}^l a$	${}^l u$	${}^l \partial m$	${}^l a$	${}^l \partial x$	${}^l \partial m$
${}^l \partial$	${}^l u$	${}^l \partial m$	${}^l e$	${}^l \partial x$	${}^l \partial m$

1.1.4 Naglašene končnice z dolgim samoglasnikom

$-\dot{a}:$	$-\dot{a}:$	$--$	im./rod	$--$	$--$
$-\dot{u}:$	$-\dot{u}:$	$-\dot{e};\dot{i}m$	$-\dot{a}:$	$-\dot{e};\dot{i}x$	$-\dot{e};\dot{i}m/-m\dot{i}:$
$-j\dot{i}\dot{e}$	$-\dot{u}:$	$-\dot{e};\dot{i}m$	$-j\dot{i}\dot{e}$	$-\dot{e};\dot{i}x$	$-\dot{e};\dot{i}m/-m\dot{i}:$

1.2 Izvor končnic

Končnice samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v mraševskem govoru v večini sklonskih oblik nadaljujejo končnice praslovanske trde ali mehke moške o-jevske sklanjatve, v nekaterih sklonih pa je viden tudi vpliv i-jevske ali u-jevske praslovanske sklanjatve.

1.2.1 Ednina

Imenovalnik

V Ied se v vseh naglasnih tipih pojavlja ničta končnica, ki je lahko odraz nekdanje trde ali mehke moške o-jevske sklanjatve ($-\emptyset < \text{psl. } *-\text{b}/*-\text{b}$).

Rodilnik

V Red se pojavlja nenaglašena ali naglašena končnica *-a*, ki je lahko odraz trde ali mehke moške o-jevske sklanjatve (*-a* < psl. **-a*, *ʼ-a* < psl. **-ǎ*, *-ǎ*: < psl. **ŷ/ŷ-a*³). Pri samostalnikih končniškega naglasnega tipa ima naglašena končnica kratki samoglasnik (*pəʼsa*), pri samostalnikih mešanega naglasnega tipa pa dolgi cirkumflektirani samoglasnik (*zobǎ:*). V primerjavi s knjižno slovenščino, kjer se v Red pri nekaterih samostalnikih moškega spola dvojnično pojavlja vedno naglašena končnica *-ǔ:*,⁴ ki jo izvajamo iz praslovanskih *u*-debel, v mraševskem govoru (v do zdaj zbranem gradivu) tovrstne končnice ni (mr. *grǎ:t grǎ:da*, *gǔ:t gǔ:da*, *vrǎ:t vrǎ:ta*).

Dajalnik in mestnik

V Ded in Med se pojavljajo tri končnice: *-∅*, *-ə* in *-i*. Končnici *-ə* in *-∅* sta najverjetneje nastali s slabitvijo nenaglašene končnice *-i* (psl. **-i*), ki se je reducirala v *-ə* oz. *-∅* (*brǎ:t/brǎ:tə*). Končnica Ded in Med *-i* (*gǎ:ŋki*) je lahko prvotna mestniška končnica nekdanje mehke o-jevske sklanjatve in je nastala po križanju dajalnika z mestnikom (*-i* < psl. **-i*). Vzrok oblikovne zamenjave med dajalnikom in mestnikom je v zaimkih, od koder je prešla nalika najprej na pridevnike in nato še na samostalnike. V govorih, ki poznajo prehod nenaglašene *u* preko *ǔ* v *i*, pa bi obravnavana končnica lahko izhajala tudi iz končnice *-u* (Ramovš 1952: 39, 41; Smole 1994: 88).

Tožilnik

Samostalniki, ki poznajo kategorijo živosti ali podspol človeškosti, imajo v tožilniku roditeljsko končnico.⁵ Pri drugih samostalnikih je ohranjena prvotna tožilniška oblika, ki je enaka imenovalniški.

Orodnik

Orodniška končnica *-əm*, ki je vedno nenaglašena (*brǎ:təm*), je morda nastala nalikovno po zaimenski sklanjatvi (Oed *-əm*).

1.2.2 Dvojina

Imenovalnik in tožilnik

Končnica Idiv *-a*, ki lahko nadaljuje nekdanjo končnico trde ali mehke o-jevske sklanjatve, je lahko naglašena ali nenaglašena (*-a* < psl. **-a*, *ʼ-a* < psl. **-ǎ*, *-ǎ*: < psl. **ŷ/ŷ-a*). Naglašena se pojavlja pri samostalnikih mešanega in končniškega

³ Tovrstna oznaka nakazuje cirkumflektirano osnovo in končnico.

⁴ V knjižni slovenščini se tovrstna končnica pojavlja zlasti pri samostalnikih nekdanjih trdih osnov, saj je bila tudi nekdanja *u*-jevska sklanjatev trda (knj. sln. *gôd godû/gôda*, *grǎd gradû/grǎda*, *vrǎt vratû/vrǎta*). Samostalniki s končnico *-u* v roditeljski ednine so običajno v imenovalniku ednine enozložni in dolgo cirkumflektirani. Ker je bila velika večina samostalnikov praslovanske *u*-jevske sklanjatve dvozložnih in so pripadali praslovanskemu naglasnemu tipu *c*, je bil omogočen oblikovni stik z o-jevskim samostalnikom istega naglasnega tipa (Ramovš 1952: 38; Šekli 2003: 43).

⁵ Ied *ʼgət*, Red *gǎ:da*, Ted *gǎ:da*; Ied *šʼkof*, Red *škó:fa*, Ted *škó:fa*

naglasnega tipa (*zobà:*, *pə'sa*), medtem ko je pri drugih naglasnih tipih nenaglašena (*brá:ta*). Dvojina je oblikovno ohranjena samo v imenovalniku in tožilniku, preostale oblike so enake množinskim.

1.2.3 Množina

Imenovalnik

V Imn se sinhrono gledano pojavljajo štiri končnice: *-ə*, *-i*, *-jə* in *-jiə* (*grá:xə*, *grobu:vi*, *fá:ntjə*, *zobjiə*). Zgodovinska končnica za trdo in mehko o-jevsko sklanjatve je končnica *-i*, ki pa se pri nekaterih korenko naglašanih besedah reducira v polglasnik (*-i/-ə* < psl. **-i*). Končnica *-jə* je končnica nekdanje moške i-jevske sklanjatve (*-jə/-jə* < psl. **-bije*). Pri nekaterih tovrstnih samostalnkih se dvojnično pojavlja končnica *-i*, ki je najverjetneje nastala po asimilaciji (*je > i*) (Smole 1994: 97). Končnica *-jiə* (*-jiə* < psl. **Ŵ/Ŵ-bije*) je vedno naglašena in se pojavlja pri samostalnkih mešanega naglasnega tipa.

Rodilnik

V Rmn ohranjajo historično končnico nekdanje trde ali mehke o-jevske sklanjatve trije samostalniki mešanega naglasnega tipa (*lâ:s*, *mùpš*, *zùp*) in dva samostalnika nepremičnega naglasnega tipa (*otrù:k* in *kù:jn*) (*-∅* < psl. **-b/*-b*). Drugi samostalniki so v Rmn po onemlitvi redukcijskih vokalov prevzeli nekdanjo u-jevsko končnico **-ou̯b* (*brà:tu*; *-u* < psl. **-ou̯b*).

Dajalnik

V Dmn se pojavljata končnici *-əm* in *-è:im*. Končnica *-əm* (*brà:təm*) je lahko nastala po križanju dajalniške končnice *-om* in orodniške končnice *-i* (*> -im > -əm*). Možna je tudi posplošitev naglašene orodniške končnice *-mi:* (< psl. **-bmi/*-bmi*) v nenaglašen položaj in kasnejši upad *-i* – ob delovanju nalike po drugi ženski sklanjatvi, kjer je po upadu *-i* prišlo do izenačitve med dajalnikom in orodnikom množine. Mogoč je tudi vpliv pridevniških končnic na samostalniške, saj se s tem vzpostavi popolno ujemanje (Smole 1994: 88). Končnica *-è:im*, ki je vedno naglašena (*zobè:im*), je najverjetneje nastala pod vplivom Mmn. Sprva se je pojavila pri tistih samostalnkih, ki so imeli v Mmn končnico *-è:ix*. Tako pride do vpliva mestniškega samoglasnika na dajalniški (Ramovš 1952: 47).

Tožilnik

V Tmn se pojavljata končnici *-e* in *-iə*, ki odražata končnico nekdanje mehke o-jevske sklanjatve (*-e* < psl. **-e*, *-iə* < psl. **Ŵ/Ŵ-e*). Končnica *-iə*, ki je odraz stalnodolgega nosnika *e*, se pojavlja pri samostalnkih z mešanim naglasnim tipom (*zobiə*). Končnica *-e* pa se pojavlja pri samostalnkih nepremičnega in premičnega naglasnega tipa na osnovi ter samostalnkih končniškega naglasnega tipa (*brá:te*, *mədvé:iəde*, *pə'se*).

Mestnik

V Mmn se pojavljata končnici *-ax* in *-è:ix*. Končnico *-ax* (*brà:təx*) imajo korenko naglašeni samostalniki in najverjetneje predstavlja končnico nekdanje mehke

o-jevske sklanjatve, ki je pod vplivom moderne vokalne redukcije delno upadla (-ix > -ax). Nekaj samostalnikov pozna tudi končnico -è:ix (košè:ix), ki je vedno naglašena in odraža nekdanjo trdo o-jevsko končnico (-è:ix < psl. *-ěxъ).

Orodnik

V Omn se lahko pojavljajo tri končnice: -əm, -è:im in -mì. Končnico -mì: lahko izvajamo tako iz i-jevske kot u-jevske sklanjatve (-mì: < psl. *-ьmì/*-ьmì). Pojavlja se pri nekaj samostalnikih s cirkumflektirano osnovo in mešanim naglasnim tipom (zobmì:). Orodniška končnica -əm je lahko nastala na več načinov – tako kot množinska dajalniška končnica. Končnica -è:im je vedno naglašena in se v orodniku pojavlja samo pri enem samostalniku (volè:im). Najverjetneje je nastala pod vplivom dajalniške vedno naglašene končnice -è:im.

2 Praslovanski naglasni tipi

Naglasne značilnosti samostalnikov moške o-jevske sklanjatve bodo predstavljene v okviru treh praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov Christiana S. Stanga: (a) praslovanskega oblikotvornega naglasnega tipa a, za katerega je značilno nepremično naglasno mesto na osnovi in staroakutski tonem v vseh sklonskih oblikah; (b) praslovanskega oblikotvornega naglasnega tipa b, za katerega je značilno nepremično naglasno mesto na prvem/edinem zlogu končnice, pri čemer prihaja do naglasnega umika na prednaglasni zlog in nastanka novega akuta na dolžini ali kračini in (c) praslovanskega oblikotvornega naglasnega tipa c, za katerega je značilno polarizirano premično naglasno mesto (Stang 1957: 56–99).⁶

3 Odrzi praslovanskega naglasnega tipa a

3.1 Naglasni tip b'rət brá:ta

b'rət	brá:ta	brà:t/brà:tə	b'rət	pər brà:t/brà:tə	z brá:təm
brá:ta	brà:tu	brà:təm	brá:ta	pər brà:təx	z brà:təm
brá:tjə/brá:tə	brà:tu	brà:təm	brá:te	pər brà:təx	z brà:təm

Samostalniki naglasnega tipa b'rət brá:ta imajo v vseh sklonskih oblikah stalno naglasno mesto na osnovi. Enozložna oblika ima v imenovalniku ednine kratki samoglasnik, v odvisnih sklonih pa pride do kakovostne in kolikostne premene naglašene samoglasnika. Dolgi cirkumfleks v rodilniku, mestniku in orodniku množine je odraz popraslovanskega novega cirkumfleksa (Rmn *brătъ, Mmn *brătěxъ, Omn *brătŷ). Cirkumfleksni tonem v mestniku ednine je najverjetneje

⁶ Sledi praslovanskega naglasnega tip d moskovske naglasoslovne šole v govoru niso vidne, saj je prišlo do sovpadu praslovanskega naglasnega tipa d s praslovanskim naglasnim tipom c (mr. rù:k rù:ga, mù:st mù:sta).

nastal nalikovno po mestniku množine.⁷ Posebnost v primerjavi s knjižno slovenščino predstavljajo dajalniške oblike, ki so v knjižni slovenščini akutirane, v mraševskem govoru pa cirkumfektirane, kar je verjetno nastalo po naliki na mestniške cirkumfektirane oblike. Orodniške oblike so oblikovno enake v vseh treh številih, med seboj se ločijo le v tonemu.⁸

Po tipu *b'rət brá:ta* (psl. *brátrь *brátra (a)) se sklanjajo samostalniki nekdanjega praslovanskega naglasnega tipa a: 'čās čá:sa, 'dəm dí:ma, 'gət gá:da, g'rəx grá:xa, 'kəp kú:pa, k'ləšč klá:šča 'klòp', k'rəx krú:xa, 'ləs lá:za, m'rəs mrá:za, p'rək prá:ga, 'rək rá:ka in prevzote besedje 'fənt fá:nta, 'gəŋk gá:ŋka, g'ləš glá:ža, 'gəlt glí:da 'sklep', g'məx gmá:xa 'mir', g'rənt grú:nta, g'vənt gvá:nta, k'rəmp krá:mpa, 'ləft lú:fta 'zrak', 'pənt pá:nta, p'ləc plá:ca, š'kəf šká:fa, š'tənf štú:nfa, š'tənt štá:nta 'stojnica; del kozolca', š'tək štú:ka 'nadstropje; vinogradniška terasa', š'təx ští:xa 'skupek kart, ki jih vzame igralec z najmočnejšo karto', š'təl ští:la 'držaj pri orodju', š'tək štrí:ka, 'təč tí:ča, 'vəmp vá:mpa, ž'məx žmá:xa 'okus'. Po tem tipu se sklanja tudi samostalnik 'məš mí:ša (psl. *mýšь *mýši, knj. sln. miš míši),⁹ ki je spremenil sklanjatev, samostalnik 'bək bí:ka (psl. *bykь *bykà), ki je nekdanj pripadal praslovanskemu naglasnemu tipu b, in samostalnik z'rək zrá:ka (psl. *zòrkь *zòrka), ki je spadal v praslovanski naglasni tip c.

Pri nekaterih samostalnikih (najpogosteje pri tistih, ki se končujejo na mehkonobni zapornik ali pripornik) se v dajalniku in mestniku ednine dvojnično pojavlja končnica -i (gà:ŋki, krù:xi, prá:gi, štrí:ki). V imenovalniku množine se pri nekaj samostalnikih pojavlja samo reducirana končnica -ə (grá:xə, klá:ščə, krá:mpə, mí:šə, tí:čə, rá:kə), veliko samostalnikov tega naglasnega tipa pa v imenovalniku množine izkazuje tako končnico -ə kot tudi deloma reducirano nekdanjo moško i-jevsko končnico -je (fá:ntje/fá:ntə, gá:dje/gá:də, glá:žje/glá:žə, glí:dje/glí:də, šká:fje/šká:fə, štá:ntje/štá:ntə, štú:nje/štú:nfə, vá:mpje/vá:mpə).

3.2 Naglasni tip *mjá:dvət mədvé:ida*

<i>mjá:dvət</i>	<i>mədvé:ida</i>	<i>mədvè:ida</i>	<i>mədvé:ida</i>	<i>pər mədvè:ida</i>	<i>z mədvé:ida</i>
<i>mədvé:ida</i>	<i>mədvè:idu</i>	<i>mədvè:ida</i>	<i>mədvé:ida</i>	<i>pər mədvè:ida</i>	<i>z mədvé:ida</i>
<i>mədvé:ide</i>	<i>mədvè:idu</i>	<i>mədvè:ida</i>	<i>mədvé:ide</i>	<i>pər mədvè:ida</i>	<i>z mədvé:ida</i>

Samostalniki naglasnega tipa *mjá:dvət mədvé:ida* poznajo premični naglas na osnovi. Po tem naglasnem tipu se sklanjajo praslovanski trizložni samostalniki naglasnega tipa a, pri katerih pride v imenovalniku ednine do umika na prednaglasno dolžino ali kračino. Od naglasnega vzorca *'brət brá:ta* se ta naglasni tip razlikuje

⁷ Rigler je povezoval izgubo metatonije v mestniku ednine knjižne slovenščine s stopnjo upada končnice. Ko govornici v mestniku ednine sicer reducirani končnici dodajo končnico -u, v tem sklonu več ne spremenijo akuta v cirkumfleks. Drugače pa je pri tistih govornicah knjižnega jezika, ki v svojem narečju končnico reducirajo samo do polglasnika (*brá:tə*) (in s tem v knjižnem jeziku ne spremenijo števila zlogov). Ti govornici metatonijo običajno ohranijo (Rigler 1968: 197).

⁸ Podobno tudi v vzhodnodolenjskem šentruperskem govoru (gl. Smole 1994: 28–37).

⁹ Prehod v o-jevsko sklanjatev se je najverjetneje zgodil zaradi enakih edninskih imenovalniških oblik – *kost* : *mož* (Ramovš 1952: 67).

zgolj v oblikah, kjer je diahrono gledano prišlo do naglasnega umika na prednaglasno dolžino ali kračino.

Po tipu *mjá:dvət mædvé:ida* (psl. **medvědb* **medvěda* (a)) se sklanjajo in naglašujejo še samostalniki *já:čmən jəčmiəna*, *já:lən jəliəna*, *já:rmən jərmieəna*, *já:zək jəzi:kə*, *ó:rəx/ó:rx oré:ixa*, *pətjá:lən pətəli:na*, *pjá:lən pəli:na*, *plá:mən pləmiəna*, *prá:šəč praši:ča*, *só:sət sosé:ida*, *tré:ibəx tərbú:xa* in prevzeti samostalniki *čjá:sar čəsá:rja*, *kó:staj kostá:ja* in *pjá:xar pəxá:ra*.

Del samostalnikov tega naglasnega tipa ima v imenovalniku množine končnico *-jə* (*jəliənjə*, *pətəli:njə*, *sosé:jdjə*), nekaj pa jih izkazuje končnico *-ə* (*jəzi:kə*, *oré:ixə*, *pəxá:rə*, *pləmiəna*). V primerjavi s tipom *'brət brá:ta* je popolni upad končnice v dajalniku in mestniku ednine redkejši, pojavi se le v nekaj primerih (*jəčmiən*, *jərmieən*), pri nekaj samostalnikih pa je dvojnično možna tudi končnica *-i* (*jəzi:ki*, *oré:ixi*).

4 Odrzi praslovanskega naglasnega tipa b

4.1 Naglasni tip *grè:ix gré:ixa*

<i>grè:ix</i>	<i>gré:ixa</i>	<i>gré:ixə</i>	<i>grè:ix</i>	<i>pər gré:ixə</i>	<i>z gré:ixəm</i>
<i>gré:ixa</i>	<i>grè:ixu</i>	<i>gré:ixəm</i>	<i>gré:ixa</i>	<i>pər gré:ixəx</i>	<i>z gré:ixəm</i>
<i>gré:ixə</i>	<i>grè:ixu</i>	<i>gré:ixəm</i>	<i>gré:ixe</i>	<i>pər gré:ixəx</i>	<i>z gré:ixəm</i>

Praslovanski samostalniki z dolgim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu so v mraševskem govoru zaradi nevtralizacije tonemskih nasprotij v izvorno zadnjih besednih zlogih v imenovalniku (in tožilniku) ednine cirkumflektirani. Cirkumfleksni tonem v rodilniku, mestniku in orodniku množine je nastal nalikovno po naglasnem tipu *b'rat brá:ta*. V primerjavi z omenjenim tipom se cirkumfleksni tonem v naglasnem tipu *grè:ix gré:ixa* v dajalniških oblikah pojavi redko in zgolj v predložni rabi.

Po naglasnem tipu *grè:ix gré:ixa* (psl. **grěxb* **grěxa* (b)) se sklanjajo še *xri:p xri:ba*, *klú:č klú:ča* in prevzeto besedje *krà:l krá:la*, *kri:š kri:ža*, *mà:j má:ja* in *pà:r pá:ra*.

V imenovalniku množine se pojavlja zgolj reducirana končnica *-ə*, v dajalniku in mestniku ednine pa se pri samostalniku *grè:ix* dvojnično pojavlja tudi končnica *-i*.

Podobno kot *grè:ix gré:ixa* se naglašujejo tudi samostalniki naglasnega tipa *mrá:mor mrá:morja*, po katerem se sklanjajo v praslovanščini trizložni samostalniki z naglasom na predzadnjem zlogu osnove, ki so spadali k nekdanjemu praslovanskemu naglasnemu tipu a. Od tipa *grè:ix gré:ixa* se razlikujejo zgolj v oblikah, kjer prihaja v tipu *grè:ix gré:ixa* do tonemske nevtralizacije. Po tem tipu se naglašuje še prevzeto besedje *á:jmar á:jmarja*, *cá:gar cá:garja*, *jávor já:vorja*, *miəžnar miəžnarja*, *tá:bərxar tá:bərxarja*, *trá:xtor trá:xtorja*. V ta tip se vključujejo tudi samostalniki, ki v odvisnih sklonih osnovo podaljšujejo s soglasnikom *-n*: *krá:ncəl krá:ncəlna*, *ná:gəl ná:gəlna*, *pá:rkəl pá:rkəlna* in *riəməl riəməlna*.

4.2 Naglasni tip 'koš kó:ša

Praslovanski samostalniki s kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu se naglašujejo po naglasnem tipu 'koš kó:ša, ki se razlikuje od naglasnega tipa b'rət brá:ta zgolj v imenovalniški obliki, saj tip 'koš kó:ša izkazuje le kolikostno spremeno. Po tipu 'koš kó:ša (psl. *kos'ḃ *kos'á (b)) se sklanjajo in naglašujejo še samostalniki 'bop bó:ba, c'mok cmó:ka, d'gor dgó:ra, g'rop gró:ba, 'kou kó:la, 'mol/mou, mó:la, 'pot pó:da, s'tou stó:la, s'trop stró:pa in 'vou vó:la. V ta naglasni tip se vključuje tudi prevzeto besedje 'cof có:fa, c'vek cvé:ka, g'roš gró:ša, k'nof knó:fa, k'rof kró:fa, 'mošt mó:šta, p'lex plá:xa, p'lox pló:xa, š'kof škó:fa, š'tok štó:ka in št'rok štró:ka 'koruzni storž'. Pri samostalniku š'pex špjá:xa prihaja tudi do kakovostne spremene.

Samostalniki 'koš, 'kou, s'tou in 'vou imajo v dajalniku množine dvojnično obliko košè:im, kolè:im, stolè:im in volè:im, v mestniku množine pa dvojnico košè:ix, kolè:ix, stolè:ix in volè:ix, ki je v knjižni slovenščini akutirana, v mraševskem govoru pa zaradi nevtralizacije tonemskih nasprotij v izvorno zadnjih ali edinih besednih zlogih cirkumfektirana. Prav tako imajo navedeni samostalniki v rodilniku množine dvojnice z dolgo cirkumfektirano končnico ù: (košù:, kolù:, stolù: in volù:), ki predstavlja končnico nekdanje u-jevske sklanjatve (*-ovḃ). Samostalnik 'vou ima tudi v orodniku množine posebno končnico -è:im (volè:im), ki je najverjetneje nastala pod vplivom dajalniških oblik.

Po tem tipu se sklanjata tudi samostalnika ot'rok in 'koj, ki ohranjata brezkončniški rodilnik množine otrù:k in kù:jn. Obliki izkazujeta refleks zgodaj podaljšanega novoakutiranega o, ki je nastal po naglasnem umika s praslovanskega polglasnika v šibkem položaju (psl. *otròkḃ < *otrokḃ, psl. *kòḃ < *koḃ). Refleks zgodaj podaljšanega novoakutiranega o se je v obravnavanem govoru izenačil z refleksom dolgega cirkumfektiranega o. Samostalnik ot'rok ima posebno obliko še v mestniku množine, ki prav tako odraža praslovanski novi akut na kračini (Mmn otrù:cax < psl. *otròcěxḃ < *otrocěxḃ).

Samostalniki g'rop, s'trop in 'vou v dvojini in množini dvojnično izkazujejo podaljšavo osnove z morfemom -ov (grobù:va, grabù:vi, stropù:va, stropù:vi, volù:va, volù:vi). V dvojini je pogostna tudi nepodaljšana oblika. Morfem -ov je prvina nekdanje u-jevske sklanjatve (*-oue). V oblikah grabù:vi, stropù:vi in volù:vi je prišlo do kontaminacije nekdanje u-jevske prvine *-oue in o-jevske končnice -i ali pa se je iz u-jevske sklanjatve v o-jevsko posplošila končnica za rodilnik množine *-ouḃ, na katero se je naplastila o-jevsko končnica. Pri oblikah grabù:va, stropù:va in volù:va pa pride do združitve morfema *-oue z dvojninsko končnico -a (Ramovš 1952: 44; Šekli 2003: 43–44).

4.3 Naglasni tip 'pəs pə'sa

'pəs	pə'sa	pə'sə	pə'sa	pər pə'sə	s pə'səm
pə'sa	pə'su	pə'səm	pə'sa	pər pə'səx	s pə'səm
pə'sə	pə'su	pə'səm	pə'se	pər pə'səx	s pə'səm

Po tipu mr. 'pəs pə'sa (psl. *pḃsḃ *pḃsá (b)) se v mraševskem govoru naglašuje tudi samostalnik 'dəš dəž'ja (psl. *dḃžd'ḃ *dḃžd'á (b)). Pri samostalniku 'pəs pə'sa in 'dəš dəž'ja je razvojno gledano polglasnik v imenovalniku ednine pričakovan, v

odvisnih sklonih pa je prišlo do posplošitve polglasnika iz imenovalniške oblike (Šekli 2003: 40).

Po tem naglasnem tipu se sklanjajo tudi v praslovanščini dvozložni ali trizložni samostalniki z obstojnim polglasnikom v prvem in neobstoječim polglasnikom v drugem zlogu osnove: *bə'zək bəs'ka*, *čə'bər čəb'ra*, *xə'bat xəp'ta*, *stə'bər stəb'ra*. Pri samostalniku *bə'zək bəs'ka* se v dajalniku in mestniku ednine dvojnično pojavlja končnica *-i*.

5 Odrazi praslovanskega naglasnega tipa c

5.1 Naglasni tip *zùɔp zobà:*

<i>zùɔp</i>	<i>zobà:</i>	<i>zùɔbə/zùɔp</i>	<i>zùɔp</i>	<i>pər zùɔbə/zùɔp</i>	<i>z zùɔbəm</i>
<i>zobà:</i>	<i>zùɔp</i>	<i>zobè:im</i>	<i>zobà:</i>	<i>pər zobè:ix</i>	<i>z zobmì:</i>
<i>zobjè</i>	<i>zùɔp</i>	<i>zobè:im</i>	<i>zobjè</i>	<i>pər zobè:ix</i>	<i>z zobmì:</i>

V roditeljskem ednine, imenovalniku in tožilniku dvojine ter imenovalniku in tožilniku množine je naglas na končnici povezan s splošnoslovenskim pomikom praslovanskega starega cirkumfleksa v slovenskih dvo- in večzložnicah (psl. **zǫbь *zǫba* > knj. sln. *zǫb zobà*). V roditeljskem, dajalniku in mestniku množine pride do umika naglasa s končnega polglasnika in nastanka novega akuta. Novi akut v roditeljskem in mestniku množine izpričuje knjižna slovenščina, v mraševskem govoru pa je zaradi nevtralizacije tonemskih nasprotij v zadnjih zlogih nastal cirkumfleksni tonem. V dajalniku množine bi prav tako pričakovali akut, vendar imamo tako v knjižni slovenščini kot v mraševskem govoru cirkumfleksni tonem, kar je lahko nastalo nalikovno po sklonih s cirkumfleksom (najverjetneje po imenovalniku in tožilniku množine) ali po naglasnem tipu *b'rət brá:ta*.

Po naglasnem tipu *zùɔp zobà:* (psl. **zǫbь *zǫba* (c)) se naglašuje še samostalni *mù:š možà:*, v ednini pa tudi samostalniki *bù:x bogà:*, *dù:x duxà:*, *gnù:j gnojà:*, *liet ledà:*, *miet mēdà:*, *mù:st mostà:*, *snè:ik snegà:*, *svè:it svētà:*. Samostalniki *bù:x* in *snè:ik* imata v dajalniku in mestniku dvojnično končnico *-i*. Samostalniki *bù:x*, *mù:st* in *svè:it* v množini podaljšujejo osnovo z morfemom *-ov*. V dvojini so pogostnejše oblike brez podaljšave osnove. Po naglasnem tipu *zùɔp zobà:* se sklanja in naglašuje tudi samostalni *là:s*. Njegov pregibnostno-naglasni vzorec se razlikuje od vzorca *zùɔp zobà:* zgolj v roditeljskem ednine in imenovalniku ter tožilniku dvojine, kjer se naglas nahaja na korenu besede. Tovrstni naglas je najverjetneje nastal nalikovno po predložnih zvezah, kjer je naglas na osnovi besede (*za là:se*).

5.2 Naglasni tip *kù:s kù:sa*

<i>kù:s</i>	<i>kù:sa</i>	<i>kù:sə</i>	<i>kù:sa</i>	<i>pər kù:sə</i>	<i>s kù:səm</i>
<i>kù:sa</i>	<i>kù:su</i>	<i>kù:səm</i>	<i>kù:sa</i>	<i>pər kù:səx</i>	<i>s kù:səm</i>
<i>kù:sə</i>	<i>kù:su</i>	<i>kù:səm</i>	<i>kù:se</i>	<i>pər kù:səx</i>	<i>s kù:səm</i>

Veliko dvozložnih samostalnikov nekdanjega praslovanskega naglasnega tipa c je posplošilo naglas na edinem zlogu cirkumfektirane osnove. V roditeljskem ednine je bila končnica prvotno naglašena in šele po ponovnem umiku naglasa drugotno nenaglašena (psl. **kǫsь *kǫsa* ≥ mr. *kù:s kù:sa*).

Po tipu *kù:s kù:sa* (psl. **kōsъ* **kōsa* (c)) se sklanjajo še samostalniki *jè:js jè:iza*, *klà:s klà:sa*, *klù:n klù:na*, *krù:ok krù:oga*, *lì:st lì:sta*, *lù:j lù:ja*, *nù:xt nù:xta*, *prà:x prà:xa*, *sù:ot sù:oda*, *znù:j znù:ja* in prevzeto besedje *drà:t drà:ta*, *fà:r fà:ra*, *glà:js glà:jsa* 'tir', *krè:ik krè:iga*, *lù:on lù:ona*, *lù:mp lù:mpa*, *pù:op pù:oba*, *ši:xt ši:xta*, *tà:l/tà:jl tà:la/tà:yla* 'gozdna parcela' in *zù:os zù:osa*. Po tem tipu se naglašujeta tudi samostalnika praslovanskega naglasnega tipa b z dolgim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu *xrà:st xrà:sta* in *plà:šč plà:šča*, kjer je najverjetneje prišlo do posplošitve cirkumfleksnega tonema iz imenovalniške oblike v oblike z glasovno izraženo končnico. Popolnoma upadla končnica v dajalniku in mestniku ednine (-ə > -∅) je redka, običajnejša je končnica -ə. Pri samostalnikih *krù:ok*, *plù:k*, *prà:x* in *ši:xt* se dvojnično pojavlja končnica -i. Samostalniki *fà:r*, *lùmp* in *pù:op* imajo v imenovalniku množine nekdanjo i-jevsko končnico -jē (*fà:rjē*, *lù:mpjē*, *pù:objē*).

Samostalniki *brè:ik brè:iga*, *brù:t brù:da*, *cvè:it cvè:ita*, *dù:m dù:ma*, *glà:s glà:sa*, *grà:t grà:da*, *gù:t gù:da*, *krè:js krè:jsa*, *lè:js lè:jsa*, *mà:x mà:xa*, *mè:ix mè:ixa*, *nù:s nù:sa*, *rù:t rù:da*, *sì:n sì:na*, *ù:s ù:za* 'voz', *vò:uk vò:uka*, *vrà:t vrà:ta*, *zì:t zì:da* in prevzeti samostalnik *trà:m trà:ma* se v ednini sklanjajo in naglašujejo tako kot samostalnik *kù:s kù:sa*, v množini pa lahko podaljšujejo osnovo z morfemom -ov (*bregù:vi*, *brodù:vi*, *cvetù:vi*, *domù:vi*, *gradù:vi*, *godù:vi*, *kresù:vi*, *mehù:vi*, *rodù:vi*, *voukù:vi*, *vratù:vi*). Možne so tudi nepodaljšane oblike, zlasti v dvojini. Podaljšek osnove je vedno cirkumfektiran, končnica -i pa je lahko deloma upadla (-i > -ə). V rodilniku množine imajo tovrstni samostalniki končnico -u. Poleg kontaminacije podaljška osnove -ov in končnice -i se v mraševskem govoru pri samostalniku *vò:uk* dvojnično pojavlja tudi kontaminacija podaljška osnove -ov z deloma upadlo i-jevsko končnico -jē (*voukù:vjē*). Pri samostalniku *tà:t tà:ta* je pogostnejša nepodaljšana oblika v dvojini in množini, v imenovalniku množine pa ima samostalnik obliko *tatjje*. Samostalniki *brè:ik*, *ù:s* in *zì:t* v dajalniku in mestniku ednine izkazujejo dvojnično končnico -i (*na ù:zi*).

6 Sklep

Naglasni tipi samostalnikov moške o-jevske sklanjatve, določeni na osnovi naglasa v imenovalniku in rodilniku ednine, so naslednji: (1) nepremični naglas z akutirano osnovo in premenami: (a) tip s kolikostno in kakovostno premeno v imenovalniku in rodilniku ednine kot odraz praslovanskega naglasnega tipa a: *b'rət brá:ta*; (b) tip s kolikostno premeno v imenovalniku in rodilniku ednine kot odraz praslovanskega naglasnega tipa b s praslovanskim kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu: *'koš kó:ša*; (2) nepremični naglas na akutirani osnovi: (a) tip z dolgim cirkumfektiranim imenovalnikom ednine in dolgim akutiranim rodilnikom ednine kot odraz praslovanskega naglasnega tipa b s praslovanskim dolgim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu: *grè:ix gré:ixa*; (b) tip z dolgim akutiranim imenovalnikom in rodilnikom ednine kot odraz praslovanskega naglasnega tipa a v praslovanščini trizložnih samostalnikov z naglasom na predzadnjem zlogu osnove: *mrá:mor mrá:morja*; (3) nepremični naglas na cirkumfektirani osnovi kot odraz praslovanskega naglasnega tipa c po posplošitvi naglasa na cirkumfektirani osnovi: *kù:s kù:sa*; (4)

premični naglas na akutirani osnovi kot odraz praslovanskega naglasnega tipa a, in sicer tistih samostalnikov, ki so izvedli naglasni umik: *mjá:dvæt mædvé:ida*; (5) končniški naglasni tip kot odraz praslovanskega naglasnega tipa b s polglasnikom v prednaglasnem zlogu: *ʔæs pə'sa*; (6) mešani naglasni tip kot odraz praslovanskega naglasnega tipa c: *zùp zobà*.

Največ končnic samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v mraševskem govoru je nekdanj pripadalo končnicam praslovanske trde ali mehke moške *o*-jevske sklanjatve, v nekaterih sklonskih oblikah pa se pojavljajo tudi končnice nekdanje *i*-jevske in *u*-jevske sklanjatve. Nekdanja moška *i*-jevska končnica *-je* se v imenovalniku množine pojavljala zlasti pri odrazih praslovanskih naglasnih tipov a in c. Izkazuje jo tako domače kot prevzeto besedje. Pojavlja se predvsem pri samostalnikih, ki zaznamujejo živa bitja. Vpliv nekdanje *u*-jevske sklanjatve je viden pri podaljševanju osnove z morfemom *-ov*, zlasti pri odrazih praslovanskega naglasnega tipa c, in sicer pri samostalnikih, ki so v imenovalniku ednine enozložni in cirkumfektirani. Nekaj tovrstnih podaljšav osnove pa se pojavlja tudi pri samostalnikih, ki odražajo nekdanji praslovanski naglasni tip b. Končnica *u*-jevske sklanjatve je tudi množinska roditeljska končnica *-u*, ki je danes splošno razširjena tudi v knjižni slovenščini, roditeljk z ničto končnico pa se ohranja le pri nekaj samostalnikih. Reliktne oblike, ki jih največkrat odražajo v govoru pogostno rabljeni samostalniki, se pojavljajo zlasti pri odrazih praslovanskega naglasnega tipa b, in sicer pri samostalnikih *kol*, *koš*, *stol* in *vol*.

Naglas samostalnika je pomemben za razporeditev končnic v imenovalniku, dajalniku, tožilniku, mestniku in orodniku dvojine ter množine, v dajalniku in mestniku ednine pa na razvrstitev končnic vpliva tudi predkončniško soglasniško okolje. Pri odrazih praslovanskega naglasnega tipa a in b v orodniških oblikah tonem prevzame vlogo morfema. V obravnavanih vzorcih moške sklanjatve je pogostna zlasti znotrajvzorčna nalika, torej med skloni istega števila in iste sklanjatve, predvsem tam, kjer so si le-ti blizu po funkciji in oblikovno. V primerjavi s knjižno slovenščino se naglas samostalnikov moške *o*-jevske sklanjatve v mraševskem govoru razlikuje v dajalniških oblikah, in sicer pri odrazih praslovanskega naglasnega tipa a in odrazih praslovanskega naglasnega tipa b s kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu. V mestniku ednine tega naglasnega tipa je prisoten cirkumfleksni tonem, ki je nastal nalikovno po množinskih mestniških oblikah, medtem ko je v knjižni slovenščini v tem sklonu metatonirana oblika manj pogostna. Samostalniki praslovanskega naglasnega tipa a se v govoru odražajo kot samostalniki z različno kakovostjo in kolikostjo naglašene samoglasnika v imenovalniku in roditeljskem ednine, samoglasniki naglasnega tipa b s kratkim samoglasnikom v prednaglasnem zlogu pa (izvzemši samostalnik *š'pex š'pjá:xa*) odražajo le različno kolikost imenovalnika in roditeljske ednine.

Krajšave

I = imenovalnik, D = dajalnik, dv = dvojina, ed = ednina, knj. = knjižno, M = mestnik, mn = množina, mr. = mraševski govor, O = orodnik, psl. = praslovansko, R = roditeljski, sln. = slovensko, T = tožilnik

Literatura

- Bezljaj 1976 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J*, Ljubljana: SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1976.
- Bezljaj 1982 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika II: K–O*, Ljubljana: SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1982.
- Bezljaj 1995 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika III: P–S*, dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: ZRC SAZU (izd.) – Mladinska knjiga (zal.), 1995.
- Bezljaj 2005 = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika IV: Š–Ž*, avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, uredila Marko Snoj – Metka Furlan, Ljubljana: ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC, 2005.
- Logar 1996 = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmin Kenda-Jež, Ljubljana: ZRC SAZU, 1996, VII–XVIII.
- Mirtič 2010 = Tanja Mirtič, *Lastno imenje vasi Dolnje in Gorenje Mraševo: diplomsko delo*, Ljubljana: [T. Mirtič], 2010.
- Ramovš 1952 = Fran Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1952.
- Ramovš 1995 = Fran Ramovš, *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*, Ljubljana: ZRC SAZU, ²1995 (¹1936) (Zbirka ZRC 9).
- Rigler 1968 = Jakob Rigler, Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku, *Jezik in slovstvo* 13 (1968), 192–199.
- Rigler 2001 = Jakob Rigler, *Zbrani spisi 1: jezikovnozgodovinske in dialektološke razprave*, ur. Vera Smole, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Smole 1994 = Vera Smole, *Oblikoglasje in oblikoslovje šentruperske govora: doktorska disertacija*, Ljubljana: [V. Smole], 1994.
- Snoj 1997 = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga, ²2003 (¹1997).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* na CD-romu z *Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU – DZS, 1998.
- Stang 1957 = Christian S. Stang, *Slavonic Accentuation*, Oslo: Universitetsforlaget, 1957.
- Šekli 2003 = Matej Šekli, Odrzi praslovanskih oblikotvornih naglasnih tipov samostalnikov moške o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini, *Jezikoslovnici zapiski* 9 (2003), št. 2, 29–50.
- Šekli 2009 = Matej Šekli, Sklanjatev samostalnikov (moške in srednje) o-jevske sklanjatve v jeziku slovenskih srednjeveških rokopisnih spomenikov, v:

Slovenski mikrokozmosi – medetnični in medkulturni odnosi = Zbornik Slavističnega društva Slovenije 20, ur. Irena Novak Popov, Ljubljana, 2009, 107–119.

Šekli 2010 = Matej Šekli, Sklanjatev in naglas samostalnikov moške *o*-jevske sklanjateve v govoru vasi Jevšček pri Livku nadiškega narečja slovenščine, *Jezi-koslovni zapiski* 16 (2010), št. 2, 73–90.

Škrabec 1994–1998 = Stanislav Škrabec, *Jezi-koslovna dela* 1–4, ur. Jože Toporišič, Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 1994–1998.

Toporišič 1992 = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, Zbirka Sopotnik).

Toporišič 2000 = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 2000 (1976).

Vojtech Poklač 2011 = Saša Vojtech Poklač, *Glajoslovje in frazeologija v do-lenjskih govorih med Krko in Gorjanci: doktorska disertacija*, Ljubljana: [S. Vojtech Poklač], 2011.

Accentual features of *o*-declension masculine nouns in the local dialects of Dolnje Mraševo and Gorenje Mraševo

Summary

Accentual paradigms of masculine *o*-declension nouns defined based on the stress in the nominative and genitive singular include (1) immobile stress with an acute stem and alternations: (a) type with quantitative and qualitative alternation in the nominative and genitive singular (*b'rat brá:ta* 'brother'), (b) type with quantitative alternation in the nominative and genitive singular (*'koš kó:ša* 'basket'); (2) immobile stress on an acute stem: (a) type with a long circumflex nominative singular and a long acute genitive singular (*grè:ix gré:ixa* 'sin'), (b) type with a long acute nominative and genitive singular (*mrá:mor mrá:morja* 'marble'); (3) immobile stress on a circumflexed stem (*kù:s kù:sa* 'piece'); (4) mobile stress on an acute stem (*mjá:dvət mədvé:jda* 'bear'); (5) desinential accentual paradigm (*pəs pə'sa* 'dog'); and (6) mixed accentual paradigm (*zùop zobà:* 'tooth'). In the past, the majority of masculine *o*-declension noun endings in the Mraševo dialect included endings of the Proto-Slavic hard or soft *o*-declension; however, certain declension forms also include endings of the former *i*- and *u*-declensions. In reflexes of the Proto-Slavic accentual paradigm types A and B in instrumental forms, the toneme assumes the role of a morpheme. The masculine declension patterns studied feature frequent intraparadigmatic analogies between cases of the same number and declension, especially where they have a similar function and form.